

O TORQUES DE CENTROÑA, A ASOCIACIÓN ARDÓBRIGA E O PROXECTO CASTRO DE CASTRELO

ARDÓBRIGA

ASOCIACIÓN CULTURAL PARA A PROTECCIÓN DO PATRIMONIO

Cando constituímos a asociación *Ardóbriga* en outubro de 2008 pareceunos axeitado escoller como emblema da asociación o medio torques de ouro achado no lugar de Castrelo hai agora cen anos e ata hoxe custodiado no Museo Arqueolóxico de Lugo. Este obxecto, ademais da súa propia particularidade dentro dos caracteres definidores dos torques do tipo ártabro, ben pode representar a un conxunto de materiais arqueolóxicos de orixe local desaparecidos ou espallados por diferentes museos e institucións de Galicia, como a cabeza cuadrifaz de Esteiro, a estela galaico-romana de Vilar, o tesouro de Álgarra, a machada neolítica de A Modia ou os materiais da vila romana de Centroña, todos eles alonxados do seu lugar de orixe e moitos uns perfectos descoñecidos para a meirande parte dos habitantes dos concellos de Pontedeume e Miño nos que traballamos.

Despois de catro anos da constitución da asociación *Ardóbriga*, dun número cada vez maior de asociados, de numerosas charlas, excursións e exposicións, de varios artigos de presentación en moitas revistas locais, de artigos de divulgación en *Cátedra* e nos *Cadernos do Ateneo Eumés* asinados por membros de *Ardóbriga* e despois dunha actuación arqueolóxica, cremos que xa empezamos a ser coñecidos e recoñecidos no noso ámbito de actuación. E sen embargo son aínda máis os traballos que realizamos e que non son, polo de agora, publicados como o achado dos Libros Parroquiais de Boebre, a recuperación e posta en valor das lápidas de A Ínsua ou a recompilación que paseniñamente imos facendo da microtoponimia e o folclore locais. En definitiva *Ardóbriga*, dende a súa fundación, propúxose unha serie de proxectos baseados en dous eixes de actuación ben definidos, pero relacionados entre sí: un programa de comunicación coa sociedade e un programa de investigación e divulgación, e, dentro deste último, vimos desenvolvendo o que denominamos Proxecto Castro de Castrelo e que ten un significado especial para *Ardóbriga*, xa que foi nese lugar onde xurdiu a idea de crear a nosa asociación.

O Castro de Castrelo é coñecido tamén como Castro de Centroña e, nalgunha ocasión, témonos referido a el dende *Ardóbriga* coa denominación de Castro de Centroña-Perbes ou mesmo como Castro de Centroña-Sambollo. Isto responde a unha das moitas particularidades que ten este castro, cal é a división entre os concellos de Pontedeume e

Miño practicamente pola súa metade, o que fai que en cadanseu concello sexa “coñecido” polo nome da parroquia correspondente. Entrecomiñamos a palabra “coñecido” porque a denominación de Castro de Centroña é certamente coñecida e mesmo sábese que alí apareceu un torques hai xa moitos anos, o que ocorre é que o coñecemento do nome non vai acompañado do coñecemento do lugar e, moito menos, das súas peculiaridades. Polo que respecta á denominación de Castro de Perbes aínda é máis problemática, xa que aparece en algunhas catalogacións e resulta moi difícil que ninguén chegue a imaxinar que se trata do mesmo xacemento.

Tanto a súa situación e dominio visual do golfo Ártabro como as súas características estruturais defensivas bastante ben conservadas, o feito mesmo do achado do torques nas súas proximidades, a cuestión da divisoria municipal a través da súa metade e de ter un claro vencello ao santuario precristián de Breamo, fan deste castro un lugar arqueolóxico de especial interese. Ademais está en grave perigo por ser vítima de desaprehensivos afeccionados ao moto cross e utilizado como vertedoiro clandestino por persoas ignorantes, malensinadas ou perversas, sen esquecer a ameaza larvada dun hipotético trazado do AVE polos seus arredores. Por todo isto consideramos que as autoridades competentes deberían de realizar as oportunas xestións aplicando a lexislación protectora vixente e declarando ao Castro de Castrelo BIC (Ben de Interese Cultural), investir na súa posta en valor para incorporalo á rede de activos de turismo histórico-culturais da nosa comarca como un fito comparable ao Castelo de Andrade ou ao Mosteiro de Caaveiro. Este e non outro é o obxectivo último que perseguimos en *Ardóbriga* mediante o Proxecto Castro de Castrelo. Para acadar este obxectivo entendemos que hai que dar a coñecer o Castro e todo o que ata o de agora coñecemos del, xa que é imposible protexer e amar o que se descoñece. Esta mesma publicación e os actos que organizamos con motivo do Centenario do Torques de Centroña van encamiñados a acadar ese obxectivo.

Dende o inicio das actividades relacionadas co Proxecto Castro de Castrelo no ano 2009 levamos feitas as seguintes actividades:

1. Charlas sobre xestión de Patrimonio Arqueolóxico e sobre xacementos na comarca:

- *Os castros: pegadas do pasado, oportunidades de futuro* por Matilde González Méndez (2009)
- *O Centro Arqueolóxico da Barbanza e castros de Neixón (Boiro): Unha experiencia de posta en valor do Patrimonio* por Pitusa Lomba Fernández (2009)
- *A revalorización do Patrimonio na comarca do Ortegal* por Fidel Méndez Fernández (2009)
- *O poboado da Gándara e o seu contexto prehistórico* por Fidel Méndez Fernández (2010)
- *O xacemento da illa de Santa Comba* por José López Hermida. Charla e exposición en Pontedeume e en Miño (2011)
- *Patrimonio Arqueolóxico no litoral eumés* por Antón Prego Fernández. Charla

no IES Breamo de Pontedeume e na Asociación de Amas de Casa de Pontedeume (2012)

2. Excursións culturais:

- Excursión arqueolóxica a Breamo e Castro de Castrelo con recuperación do antigo camiño real. Para socios e simpatizantes de *Ardóbriga* (2010)
- Excursión arqueolóxica á Barbanza con charlas didácticas. Para socios e simpatizantes de *Ardóbriga* (2011)
- Excursión arqueolóxica a Breamo e Castrelo con charlas didácticas. Para alumnos de secundaria do CPI Castro Baxoi de Miño (2011)
- Excursión arqueolóxica a Breamo, Castrelo e A Ínsua con charlas didácticas. Para alumnos de bacharelato do IES Breamo de Pontedeume (2012)
- Excursión arqueolóxica a Breamo, Castrelo e A Ínsua con charlas didácticas. Para socios e simpatizantes da Asociación Libre de Paderne Roxín Roxal (2012)
- Excursión ao castro de Viladonga e ao Museo Provincial de Lugo a ver o Torques de Centroña. En colaboración coa A. VV. de Centroña (2012)

3. Colaboración institucional:

- Entrevista co alcalde de Miño Juan Antonio Maceiras na casa do concello da localidade. (2011)
- Entrevistas co alcalde de Pontedeume Gabriel Torrente Piñeiro. (2011 e 2012)
- Visita ao Castro de Castrelo do alcalde de Pontedeume Gabriel Torrente e o concelleiro de Medio Ambiente e Infraestruturas Javier Crespo. (2012)
- Sinatura dunha declaración de interese local das actividades de Ardóbriga para o levantamento topográfico do xacemento por parte do alcalde de Pontedeume. (2012)

4. Colaboración técnica:

- Redacción do *Proxecto de documentación arqueolóxica i estudio arqueohistórico do castro de Centroña (concellos de Pontedeume e Miño, A Coruña)* polo arqueólogo Fidel Méndez Fernández (2010) Desta parte levamos feitos os estudos previos, a delimitación do xacemento ou a pescuda de documentación do contexto tanto arqueolóxico como histórico para propoñer á Dirección Xeral de Patrimonio unha actualización dos datos catalogados así como a delimitación da área de protección do Castro de Centroña. Esta actividade foi financiada pola Deputación Provincial de A Coruña.

Non contabilizamos nesta relación as moitas actividades desenvolvidas por *Ardóbriga* noutros proxectos como o do Castro de A Ínsua, o Proxecto Toponimia de Pontedeume e Miño ou o Proxecto Fondo Documental e Bibliográfico *Ardóbriga*, para ter máis información das nosas actividades pódese consultar a nosa web www.ardobriga.com.

D. Isidoro Millán González-Pardo, na súa obra de referencia *Toponimia del Concejo de Pontedeume y Cartas Reales de su Puebla y Alfoz* (1987), deixa constancia da importancia que na antigüidade puido ter o coñecido como castro de Centroña no momento de ubicar a cidade de Ardóbriga, citada polo xeógrafo romano Pomponio Mela na súa *Chronographia* en torno ao ano 44 da nosa era como unha das cidades do Gran Porto Ártabro:

“Pero ¿cuál era, y cómo la Ardobrica urbs de este pasaje [da Chronographia]? Las circunstancias hasta ahora analizadas nos llevarían a pensar, alrededor del año 40, en un poblado de exclusivo carácter indígena, situado, mejor acaso que en la cumbre del BREAMO, en una empinada ladera o estribo del monte. Entre San Miguel de BREAMO y Santa María de Centroña, se extendía la prolongada colina de Os Castros, en cuyo paraje de As Casas Vellas apareció en el año 1912 el torques de oro, mutilado, llamado de Centroña. (...) Podría ser esta la exacta localización que buscamos.”

Ve D. Isidoro nas costas da actual Centroña un centro de grande actividade comercial e exportadora, de intercambio por vía marítima coa provincia Bética, de almacenaxe de produtos recibidos ou trocados e mesmo de incipientes instalacións industriais, que co seu desenvolvemento propiciaría a paulatina formación de asentamentos nas terras baixas da franxa costeira a expensas da desocupación da Ardóbriga etimoloxicamente entendida como alta fortaleza ao resguardo ou a carón do monte Breamo. Este proceso culminaría co abandono total do castro como lugar de habitación e, en definitiva, coa perda do topónimo.

A cuestión de si a Ardóbriga da que fala Mela estaba realmente no lugar de os Castros ou si, pola contra, estaba nalgún lugar da ría de Ferrol, como afirman algúns estudos departamentais, parécenos certamente irrelevante. Escollimos o nome de *Ardóbriga* para a nosa asociación por tratarse dun topónimo correspondente a un lugar arqueolóxico perdido nas brétemas dos tempos, que ben pode estar moi preto de nós, pero que forma parte dun pasado incógnito que aínda está por desvelar. Ademais, a adopción deste nome pareceunos un agradecido tributo para a persoa de D. Isidoro Millán González-Pardo e o seu labor a prol da conservación do patrimonio toponímico eumés.